

УДК 371.311

Л. М. Макар

ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З УЧНЯМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

© Макар Л.М., 2015
<http://orcid.org/0000-0002-0372-7892>

У статті розглянуто різноманітні аспекти підготовки майбутнього соціального педагога до роботи в професійно-технічному навчальному закладі, а також запропоновано шляхи до забезпечення професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів (врахування особливостей особистості учня професійно-технічного навчального закладу; використання потенціалу соціально-педагогічної практики; формування схильності до пошуково-оригінальних форм роботи), які мають на меті зробити процес формування професійної готовності більш результативним.

Здійснено аналіз наукових досліджень та публікацій, які стосуються формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності, а також дослідження щодо особливостей роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: майбутній соціальний педагог, професійна готовність, компоненти професійної готовності, професійно-технічний навчальний заклад, соціально-педагогічна практика, професійна діяльність, професійне середовище, професійна самосвідомість, професійне становлення, посадові обов'язки.

Макар Л. М. Профессиональная готовность будущих социальных педагогов к работе с учащимися профессионально-технических учебных заведений.

В статье рассмотрены различные аспекты подготовки будущего социального педагога к работе в профессионально-техническом учебном заведении, а также предложены пути к обеспечению профессиональной готовности будущих социальных педагогов к работе с учащимися профессионально-технических учебных заведений (изучение особенностей личности учащегося профессионально-технического учебного заведения, использование потенциала социально-педагогической практики, формирование склонности к поисково-оригинальным формам работы), цель которых — сделать процесс формирования профессиональной готовности более результативным.

Проанализированы научные исследования и публикации, касающиеся формирования готовности будущих социальных педагогов к профессиональной деятельности, а также исследования относительно особенностей работы с учащимися профессионально-технических учебных заведений.

Ключевые слова: будущий социальный педагог, профессиональная готовность, компоненты профессиональной готовности, профессионально-техническое учебное заведение, социально-педагогическая практика, профессиональная деятельность, профессиональная среда, профессиональное самосознание, профессиональное становление, должностные обязанности.

Makar L. M. Professional readiness of future social teachers to work with the students of vocational educational establishments.

In the article the different aspects of preparation of future social teacher are considered to work in vocational educational establishment, and also ways are offered to providing of professional readiness of future social teachers to work with the students of vocational educational establishments (study of features of personality of studying vocational educational establishment, use of potential of socially-pedagogical practice, forming of propensity to the searching-original forms of work) aim of that – to do the process of forming of professional readiness more effective.

Professional social willingness of teachers to work with students in vocational education depends not only on knowledge and skills, but also the moral image that defines his personal qualities. This profession should choose people with special personal qualities. Trust between people, their way of understanding, mutual support and mutual responsibility - is the work of social pedagogy. Personality and moral quality of social pedagogy should ensure its suitability.

Availability inner need to act always highly moral, regulate their actions with regard to moral standards and values - a requirement necessary professional creative approach to solving moral problems. This moral necessity and moral motivation of describing social teacher as a person.

In the preparation of the social teacher needs to develop experimental methods of formation of professional readiness of future social teachers to work with students of vocational schools, by which to diagnose and professional abilities of the individual benefits that would advocated element of future training and developed to human and professional qualities of the person.

Key words: *future social teachers, professional readiness, components of professional readiness, vocational school, socio-pedagogical practice, professional activity, professional environment, professional identity, professional development, job responsibilities.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення фактор взаємодії, взаємозалежності процесу виховання в професійно-технічному навчальному закладі і в соціальному середовищі набуває особливої актуальності.

Враховуючи це, дієвим захисником інтересів учнів мають стати професійно-технічний навчальний заклад і соціальний педагог.

Нових методів підготовки майбутнього соціального педагога, покликаного втілювати в життя основи якісних змін вітчизняної системи освіти, вимагають сьогодні демократичні процеси в країні. Особливо гостро перед вищою школою постала проблема вдосконалення роботи педагогічних університетів з підготовки майбутніх соціальних педагогів з високим рівнем професіоналізму, які до результатів свого навчання та підготовки до майбутньої професійної діяльності ставилися б з почуттям відповідальності.

Від компетентності фахівців соціально-педагогічної галузі залежить результативність протікання соціальних процесів, реалізація міжнародних і державних соціальних програм та проектів, готовність молоді до прояву активної громадянської позиції.

Нерозробленою проблемою сучасної вітчизняної професійної освіти є підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи в професійно-технічних навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема особистісного становлення майбутніх фахівців в аспекті їхньої професійної діяльності постійно знаходиться у центрі уваги вищої школи. Сучасна педагогіка має у своєму арсеналі значну кількість праць, присвячених різним аспектам становлення особистості майбутніх фахівців у взаємозв'язку з їхньою професіоналізацією. Проблемою професійного становлення фахівця, дослідженнями розвитку і становлення особистості займалися Б. Ананьєв, А. Бодальов, В. Бодров, Д. Дворяшин, Л. Іванцев, Є. Клімов, С. Лябик, А. Маркова, Н. Пейсахов, О. Степанова та ін. Визначення ролі й місця здібностей, мотивів та особистісних рис у формуванні професійно важливих якостей досліджували І. Бех, Е. Зеєр, Т. Кудрявцева, Б. Ломов, В. Рибалко та ін. Дослідженням професійної підготовки майбутніх фахівців ПТНЗ займалися Н. Алік, В. Безрукова, Т. Дев'ятьярова, Е. Ільїна, Е. Зебра, О. Кириченко, О. Коваленко, О. Марущак, В. Радкевич, Л. Тархан, Е. Ткаченко, Е. Шматко та ін.

Є декілька головних напрямів у вирішенні питання про характерні особливості готовності до професійної діяльності: – вивчення змістової характеристики поняття “загальна готовність до праці” (Г. А. Асмолов, С. Д. Максименко, К. К. Платонов, А. С. Прангвішвілі, П. А. Рудик,

С. Л. Рубінштейн, Д. М. Узнадзе та ін.); – розробка структури готовності (Ф. Н. Гоноболін, Є. О. Клімов, В. А. Крутецький, Н. Ф. Кузьміна, М. В. Левченко, А. К. Маркова та ін.); – аналіз структурних компонентів і показників готовності до педагогічної діяльності (Г. О. Балл, А. О. Деркач, Л. П. Овсянецька, М. В. Папуча, А. Ц. Пуні, Л. Я. Рубіна, В. А. Семиченко, В. О. Сластьонін та ін.); – пошуки шляхів оптимізації формування готовності до різних аспектів педагогічної діяльності (Л. В. Долинська, О. М. Коропецька, Р. С. Немов, М. В. Тоба, О. М. Хлівна, О. В. Хрущ-Ріпінська, Н. В. Чепелева та ін.); – пошуки рівнів сформованості психологічної готовності (М. Й. Боришевський, А. Д. Ганюшкін, М. І. Дьяченко, Є. А. Калінін, Л. А. Кандибович, Л. В. Кондрашова, О. М. Коропецька, Л. Е. Орбан, О. І. Мешко та ін.); – пошук критеріїв готовності та розробка на їх основі психологічної моделі професіонала (Е. М. Іванова, Є. С. Чугунова та ін.); – дослідження показників моральної готовності (І. М. Гоян, О. В. Іващенко, Т. В. Іванова та ін.).

У контексті нашого дослідження важливим є питання, яке недостатньо вивчене: професійна готовність і самовдосконалення майбутніх соціальних педагогів для здійснення діяльності в професійно-технічних навчальних закладах.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми професійної готовності майбутнього соціального педагога до ефективної роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз практики підготовки спеціалістів соціально-педагогічної діяльності свідчить про відсутність цілеспрямованої системи формування професійної готовності до такої діяльності, яка розглядається нами в контексті цілісного педагогічного процесу. Випускники не володіють сучасною методикою роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів, не готові до використання гнучких технологій, не володіють навичками діагностики соціальних відхилень, корекції й прогнозування, не мають комунікативної культури.

Нами розглядається питання про готовність працювати з учнями професійно-технічних навчальних закладів. Ми вважаємо, що основними компонентами професійної готовності є:

- мотиваційний;
- ціннісно-орієнтаційний;

- пізнавальний;
- емоційно-вольовий.

Мотиваційний компонент полягає в реалізації професійно-пізнавальних, соціальних й особистісних мотивів навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів. До професійно-пізнавальних мотивів ми відносимо пізнавальні потреби, зацікавленість у набутті спеціальних професійних знань і вмінь; соціальним мотивом отримання вищої освіти є працевлаштування за спеціальністю; до особистісних мотивів навчальної діяльності у вищому навчальному закладі ми відносимо потребу в саморозвитку, самовдосконаленні й самореалізації. Таким чином професійна готовність майбутніх соціальних педагогів до роботи в професійно-технічних навчальних закладах повинна включати такі основні показники даного критерію: цілеспрямованість, системність й цілісність, прагнення до самоосвіти, моральна задоволеність процесом професійної підготовки, взаємодія з викладачами. Мотиваційна готовність майбутнього соціального педагога до професійної діяльності повинна відбиватися у наявності стійкої мотивації професійного зростання; розумінні необхідності оновлювати професійні знання й вдосконалювати практичні вміння; прагненні творчо вирішувати професійні завдання, адекватно оцінювати результати своєї професійної діяльності.

Професійна готовність має на меті здатність адекватно реагувати в проблемних ситуаціях, що вимагають відповідальних рішень, які мають значні наслідки, а саме в таких ситуаціях найбільш чітко виявляються ціннісні орієнтації особистості [1, с. 798], які ми уявляємо як індивідуальні форми репрезентації надіндивідуальних цінностей, усвідомлені уявлення суб'єкта про власні цінності [7].

Ми вважаємо доцільним зазначити лише, що в загальному розумінні термін "цінність" використовується як вказівка на людське, соціальне й культурне значення певних об'єктів і явищ [2, с. 798], а в більш вузькому значенні під цінностями розуміють духовні ідеї, які мають високий ступінь узагальнення і формуються у свідомості [9, с. 659].

Пізнавальний компонент професійної готовності включає в себе систему професійно-соціальних знань загально-професійної і спеціальної підготовки, що відображають специфіку діяльності в середовищі професійно-технічної освіти.

Пізнавальна готовність виявляється в оволодінні системою загальнопрофесійних і спеціальних знань, що мають професійно-соціальну спрямованість і визначають специфіку діяльності в навчальному середовищі системи професійно-технічної освіти. Показниками даного критерію є наявність професійно-соціальних знань, що відображають специфіку соціально-педагогічної діяльності в навчальному середовищі системи професійно-технічної освіти, та їх осмислення спеціалістом.

Здатність особистості соціального педагога протистояти внутрішнім перешкодам, негативним емоціям залежить від здатності до самоконтролю, саморегуляції, тобто від сформованості емоційно-вольового компонента, який передбачає здатність адекватно усвідомлювати власні переживання і переживання учнів та забезпечує адекватність власної поведінки особистісним і професійним потребам.

Емоційно-вольовий компонент включає в себе високий рівень загального і професійного розвитку майбутнього соціального педагога: його психолого-педагогічну компетентність, професійно-етичну вихованість, мотиваційно-ціннісне відношення до соціально-педагогічної діяльності.

Високий рівень її сформованості дозволить посилити ефективність професійної діяльності, саморозвитку і самоактуалізації соціального педагога, а також успішно сформуваність особистість учня як суб'єкта навчально-виховної діяльності професійно-технічного навчального закладу.

Значний обсяг навчального та емоційного навантаження, стресових ситуацій, великої кількості предметів, що вивчаються у професійно-технічному навчальному закладі, перенасиченості робочого часу, недостатніх матеріальних ресурсів, високої відповідальності за результати професійної діяльності, необхідність постійного прояву уваги до кожного учня — це чинники, що вимагають від соціального педагога у професійно-технічному навчальному закладі емоційної стриманості та прояву вольових якостей.

У великому тлумачному словнику подається таке визначення загального поняття “готовність” - це “бажання зробити що-небудь” [4, с. 257], а “готовий” - той, “який зробив необхідне приготування, підготувався до чого-небудь” [4, с. 257]. Поряд із поняттям “готовий” вживається також поняття “підготовлений” - готовий до певної діяльності, здатний до неї [4, с. 952].

У контексті соціально-педагогічних досліджень поняття підготовленості соціального педагога до професійної діяльності трактується як результат процесу їх підготовки, у якому відображені різні рівні (теоретичні, технологічні, особистісні) підготовки соціальних педагогів до своєї професійної діяльності [3].

Поняття процесу, який призводить до готовності як результату, тобто поняття “підготовка” трактується у великому тлумачному словнику як запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання чи практичної діяльності [4, с. 952].

Результатом цього процесу стає готовність або підготовленість. При цьому ми вживаємо поняття готовності у ширшому за поняття підготовленості значенні, оскільки, згідно із наведеними вище визначеннями, готовність передбачає не тільки наявність певних знань, умінь, досвіду, здатності до діяльності, але і бажання здійснювати цю діяльність, тоді як підготовленість не включає бажання здійснювати діяльність.

О.Лугова вважає, що “підготовка” і “готовність” є близькими та взаємозумовленими процесами, оскільки “підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї, а система установок на працю, стійка орієнтація на виконання трудових завдань, загальна готовність до праці є психічним результатом професійної підготовки” [8, с. 67].

Розглядаючи зміст поняття готовності до професійної діяльності, ми дотримувалися точки зору О.Лугової, яка розглядає це поняття як стан і як якість особистості. Якщо розглядати готовність до здійснення професійної діяльності як стан особистості О.Лугова зазначає, що “готовність визначається внутрішнім настроєм на певну поведінку, установкою на активні та доцільні дії в роботі” [8, с. 68], що підтверджується словниковим визначенням поняття готовності.

Якщо ж розглядати поняття готовності до професійної діяльності як необхідну професійно значиму якість особистості, то це поняття складається з позитивного ставлення до діяльності, підкріпленого стійкою мотивацією; адекватних вимог професійної діяльності до рис характеру; наявності необхідних знань, умінь та навичок; стійких професійно важливих особливостей мисленневих процесів [8, с. 68].

Л. Іванова вважає, що поняття готовності до діяльності слід розглядати на трьох рівнях:

- функціональному, який “представляє її як тимчасову готовність та працездатність, передстартову активізацію психічних функцій, змобілізованість необхідних фізичних та психічних ресурсів особистості для здійснення діяльності” [6, с. 20];

- особистісному (морально-психологічному), який “розглядає готовність як прояв індивідуальних якостей особистості, зумовлений характером майбутньої діяльності” [6, с. 20];

- особистісно-діяльнісному, який “визначає готовність як цілісний прояв всіх сторін особистості, що дає можливість ефективно виконувати свої функції” [6, с. 20].

Робота соціального педагога досить специфічна, делікатна й не припускає непрофесійного втручання.

Повноцінна професійна діяльність соціального педагога можлива лише за умови самостійного й творчого ставлення до здійснення своїх посадових обов'язків. Відсутність відповідних умов та інші некоректні втручання до діяльності соціального педагога здатні викликати негативну професійну динаміку.

Повноцінна професійна діяльність виявляється в тому, що соціальний педагог, як суб'єкт праці, покликаний самостійно й творчо підходити до визначення та рішення професійних завдань, досягати результатів, що відповідають стандартам, вміти аналізувати й регулювати технологічні процеси.

У здійсненні соціально-педагогічної діяльності може мати значення професійне середовище, тип професійної організації.

Значущою умовою підвищення якості підготовки соціальних педагогів є професійна самосвідомість особистості суб'єктів соціально-педагогічної діяльності. Під професійною самосвідомістю розуміють не лише професійні знання, а перш за все суб'єктивний психологічний досвід людини, в тому разі і в професійному плані. Інакше кажучи, професійною самосвідомістю називають сукупність психічних процесів, через які спеціаліст усвідомлює себе в якості суб'єкта діяльності. Проблема якості й розвитку професійної самосвідомості також залежить від того, наскільки професія відповідає вимогам особистості,

наскільки людина задоволена своєю діяльністю. Показниками розвитку професійної якості є: гуманістична спрямованість, розуміння значущості професії, її ціннісних орієнтацій, позитивне ставлення до себе як до професіонала, відсутність особистісних деформацій. Професійне й психологічне становлення спеціаліста це складний безперервний процес. У зв'язку з цим актуальним завданням, яке необхідно вирішувати у ВНЗ, є організація професійного й психологічного становлення спеціаліста соціального педагога через формування моделі самосвідомості, руху до професійної майстерності.

Завдання професійного й психологічного становлення можуть бути практично вирішеними шляхом реалізації соціально-педагогічної діяльності з позиції особистісно-орієнтованого підходу, який полягає у визнанні людини повноцінною особистістю, яка має чимало бажань і можливостей.

Удосконалення професіоналізму також тісно пов'язане з організацією інноваційного процесу в соціально-педагогічній діяльності. Інноваційна діяльність повинна містити не лише застосування інноваційних технологій, але й творчість спеціаліста в професійній діяльності.

Особливість системи підвищення підготовки соціального педагога до професійної діяльності це наявність спеціальних психолого-педагогічних курсів, заходів, тренінгів особистісного зростання, які допомагають соціальному педагогу долати складності професійного зростання й значно підвищувати рівень професійної самосвідомості.

Існує чимало шляхів формування психологічної й соціально-педагогічної культури спеціаліста соціальної сфери. Перший шлях пов'язаний з необхідністю сприяти підвищенню загальної культури спеціаліста. Саме вона визначає найбільш повний прояв його педагогічної культури. Другий шлях — поглиблення й розширення особистого педагогічного досвіду спеціаліста. Третій шлях — створення умов для найбільш активного використання соціально-педагогічної підготовки для соціальної роботи. Четвертий шлях — самостійність спеціаліста в реалізації педагогічних аспектів в процесі соціальної роботи. П'ятий шлях — вивчення й використання досвіду провідних спеціалістів соціальної роботи, які активно реалізують на практиці свою психолого-педагогічну підготовку. Шостий шлях — забезпечення

цілеспрямованості самого соціального працівника в психолого-педагогічному й професійному самовдосконаленні.

Психологічна готовність до професійної діяльності соціального педагога — це сукупність якостей особистості, які виступають потенційними або актуальними здібностями до даної діяльності, а послаблення їх, призводить до помилкових дій при професійному навчанні і до зниження ефективності певної професійної діяльності.

Визначальним фактором професійної готовності соціального педагога є система цінностей особистості, яка визначає її професійну діяльність та ефективність практичної діяльності.

Соціальний педагог — це відповідальний професіонал, який постійно самовдосконалюється. Необхідно підкреслити, що повноцінна професійна діяльність соціального педагога можлива лише за умови самостійного й творчого ставлення до здійснення своїх посадових обов'язків.

Професійна готовність соціального педагога до роботи з учнями в професійно-технічних навчальних закладах залежить не тільки від знань, умінь, навичок, а від морального образу, який визначає його особистісні якості. Цю професію повинні обирати люди з особливими особистісними якостями. Довіра між людьми, шлях до їх взаєморозуміння, взаємодопомога і взаємовідповідальність — це діяльність соціального педагога. Особистісно-моральні якості соціального педагога повинні забезпечувати його професійну придатність.

Висновки. Таким чином, професійну готовність майбутнього соціального педагога не можна розглядати лише як забезпечення прагнення особистості працювати в обраній нею сфері діяльності. Професійна готовність до соціально-педагогічної діяльності передбачає утворення таких необхідних установок, відношень, професіоналізму, властивостей і якостей особистості, які забезпечують можливість майбутньому спеціалісту свідомо й добросовісно, зі знанням своєї справи й творчо виконувати свої професійні обов'язки.

Визначальним фактором професійної готовності майбутнього соціального педагога до роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів є особливості цієї діяльності й умови її протікання. Відповідно, й зміст компонентів професійної готовності до соціально-педагогічної роботи з учнями

професійно-технічних навчальних закладів визначається особливостями соціально-педагогічної діяльності.

Література

1. Абушенко, В. Л. Ценностные ориентации / В. Л. Абушенко // Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Минск: Изд. В. М. Скакун, 1998. – С. 798.

2. Абушенко, В. Л. Ценность // Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Минск: Изд. В. М. Скакун, 1998. – С. 798.

3. Боднар Л. В. Професійна підготовка соціальних педагогів із застосуванням електронних засобів навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Боднар. – Одеса, 2006. – 21 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.

5. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник для ВНЗ / Л. Завацька. – К. : Видавництво Дім «Слово», 2008. – 240 с.

6. Иванова Л. К. Гуманистические ценностные основы социально-педагогической деятельности : учеб. пособ. / Л. Иванова. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2002. – 79 с.

7. Леонтьев, Д. А. Ценности и ценностные представления / Д. А. Леонтьев // Мир психологии [Электронный ресурс]. – 2006. – Режим доступа : <http://psychology.net.ru/articles/content/1099134699.html>. – Дата доступа: 11.03.2008.

8. Луговая О. М. Педагогические условия формирования профессиональной готовности специалистов по социальной работе с военнослужащими и членами их семей (на материалах ставропольского края) : дис. на соискание ученой степени кандидата педагогических наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. М. Луговая. – Ставрополь, 2007. – 256 с.

9. Ценность // Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск, 2005. – С. 659.